

DOI: 10.7596/taksad.v6i4.1070

Citation: Gül, H. (2017). Mevlana'nın Şeyh-Mürşid Anlayışı. Journal of History Culture and Art Research, 6(4), 697-716. doi:http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v6i4.1070

Mevlana'nın Şeyh/Mürşid Anlayışı*

The Understanding of Sheikh/Murshid in Mawlana (Rumi)

Halim Gül¹

Abstract

This paper deals with the understanding of sheikh or *murshid* (guide) in sufism, focusing on Rumi's renowned book, *Mathnawi*. According to sufism, it is agreed upon that a person who undertakes sufi training should necessarily engage in guidance of a sheikh so much that with no guidance, any progress in such training would be inadvisable, yet impossible. In this regard, the definition of the concepts, sheikh and *murshid* and their qualities in Rumi's thought are examined. Additionally the views of earlier and later sufis are referred to in terms of the necessity of guidance by a sheikh in sufi training. Afterwards Rumi's view regarding the said issue is provided. Lastly an evaluation of the mentioned views is presented.

Rumi's main references throughout his life and works were always the Holy Qur'an and hadiths. Therefore, this study sheds light on Rumi's view and thoughts in the issue of spiritual guidance, based on Qur'anic verses and hadiths of which he spoke.

Keyword: Sheikh, *Murshid* (Guide). *Salik* (Wayfarer). *Murid* (Disciple). Quran, Hadith, Mawlana.

* Bu makale, 15-16 Ekim 2014 tarihlerinde Urmiye – İran'da düzenlenen "III. Uluslararası Mesnevi Sempozyumu- Barış ve Dostluk Elçisi Olarak Mevlana"- Sempozyumunda sunduğum bildirinin genişletilmiş halidir.

¹ Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversite İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı. E-mail: halimgul@hotmail.com

Öz

Bu çalışmamızda Mevlâna'nın Mesnevi'si ekseninde şeyh/mürşid anlayışı üzerinde durulmuştur. Tasavvufî eğitim yoluna giren insanın, mutlaka bir şeyhe bağlanması gerektiği, bu yolda şeyhsiz tek başına yol almasının uygun karşılanmadığı hatta mümkün olmadığı kabul edilir. Bu bağlamda Mevlana'nın düşüncesinde şeyh/mürşidin tanımına ve özelliklerine, bu olgunun ihtiyaç olup olmamasına değinilerek kendisinden önceki ve sonraki sûfîlerin görüşlerine de yer verilmiştir. Mevlâna'nın bütün hayatında ve eserlerinde ana dayanağı hep Kur'ân-ı Kerim ve hadisler olmuştur. Bunları yorumlamış, bunlarla yoğrulmuş, sohbetleriyle çevresindekilere, eserleriyle daha sonra yaşayanlara bunları anlatmıştır. Güzel ve coşkulu bir anlatış, geçmişten ve yaşadığı günlük hayattan verdiği binlerce güzel örnek, akıl ve düşünce sahiplerine, gönül ve can sahiplerine Kur'ân ve hadisleri daha iyi anlatmak içindir.

Bu nedenle Mevlâna'da "şeyh/mürşid" konusunu ele alıp incelerken, biz de Kur'ân ve hadislerden hareket ederek Mevlâna'nın konu ile ilgili zikrettiği ayet ve hadisler tespit edilip görüş ve düşünceleri ortaya konulmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şeyh, Mürşid, Mürid, Salik, Kur'ân-ı Kerim, Hadis, Mevlâna.

Giriş

Tasavvufî düşünce bağlamında Mevlana'nın şeyh/mürşid anlayışı ele alındığında, bu konun, seyr ü sülûkün önemli bir ögesi olduğunu görürüz. Çünkü tasavvufî eğitimde bir rehber ihtiyacı duyulmaktadır. Seyr ü sülûkte şeyh/mürşid rol model konumundadır. Salik, şeyhini örnek alabilmesi için, onu benimsemesi ve ona karşı muhabbet beslemesi gerekir. Çünkü sevmeyen, muhabbet duyulmayan kişiler/rehberler taklit edilmez, örnek alınmazlar. Bu nedenle tasavvufî eğitimde salik, seçtiği rehber kayıtsız şartsız teslim olması gerekir. Şayet bu konuda ihmalkâr davranırsa manevî eğitimde istenilen kazanımı elde etmesi mümkün değildir. Bu sebeple tasavvuf büyükleri, müridin, gassalın önündeki meyyit gibi olması gerektiğine işarette bulunmuşlardır. Diğer bir ifade ile Hızır (a.s) ile Hz. Musa (a.s) kıssasında işaret edildiği gibi şeyhine soru sormayı terk edip, işin sonunda hikmetin kendisine ayan beyan gösterileceğine yakînen inanması gerektiğine vurgu yapmışlardır.

Acaba müridin, kayıtsız şartsız teslim olup itiraz etmediği rehber hangi özelliklere sahip olması gerekir. Mevlana, şeyhi tanımlarken onun, saçını, sakalını beyazlatan kimse değil, asıl şeyhin, benliğinde kıl ucu kadar nefsanî arzu ve isteğin kalmadığı kimse olduğunu, yani seyr ü sülûkünü tamamlamış, Mutlak Hakikate vasıl olmuş mükemmel ve mükemmil bir kişi olarak dikkatlerimize sunduğu görülmektedir.

Bu kısa girişten sonra, şeyh/mürşid kelimelerinin sözlük ve terim anlamı, önemi ve şeyh/mürşidin özellikleri, konusu üzerinde duralım.

Mürşid/ Şeyh Kelimelerinin Lügat ve Terim Anlamları

Mürşid, arapça kökenli bir kelime olup, lügatte, doğru yolu gösteren, uyaran, irşad eden, rehber olan² gibi manalara gelmektedir. Şeyh de Arapça kökenli bir kelimedir. Lügatte, önder, kabile başkanı, yaşlı adam³ gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvuf literatüründe her iki kelime de kullanılmakta ve mürşid yahut şeyh, Hakk'a ulaşan yola girip, o yolun tehlikeli ve korkulacak yerlerini bilen, müridi fayda ve zarar durumuna göre yönlendiren, uyaran; din ve şeriatı müridin kalbine yerleştiren, kullara Allah'ı, Allah'a da kulları sevdiren kişi⁴ olarak tanımlanmaktadır. Yine Kâşânî şeyhi; şeriat, tarikat ve hakikat ilimlerinde kemâlin son raddesine ulaşan insan-ı kâmil, şeklinde tanımlamaktadır.⁵

Mürşid kelimesi Kur'ân-ı Keim'de "Mürşid" şeklinde sadece bir yerde geçmektedir.⁶ Fakat türevleri ile birlikte on dokuz yerde geçtiği⁷ görülmektedir. Şeyh kelimesi ise Kur'ân-ı Kerim'de dört yerde geçmekte dördü de sözlük manasının da yaşlı, ihtiyar gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁸

Mevlânâ, mürşid/ şeyh kelimelerinin lügat ve terim anlamlarına şu beyitleri ile işaret etmektedir:

Ey genç; günah yükü taşımayan kimse şeyhtir. O kimse Allah'ın yed-i kabûlünde bir yay gibidir.

Şeyh kimdir? Lügatte: ihtiyar, yani; saçı, sakalı ağarmış manasınadır. Ey ümitsiz kimse; bu beyaz kılın manasını bil.

Siyah kıl onun mahiyeti, yani; varlığı ve benliği demektir. Varlığından tek bir kıl bile kalmamalı.

² İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, Beyrût 1410/1990, c.III., ss.175-176; Cevherî, İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh* I- VI, Kahire 1373/ 1956, c.I., s. 471; Münâvî, Muhammed Abdurraûf, *et-Tevkîf ala Mühimmâti't Te'ârîf*, thk.: Dr. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Beyrut 1410, s. 340.

³ İbn Manzûr, a.g.e., aynı yer; Cevherî, a.g.e., aynı yer;

⁴ Hafni, Abdulmun'im, *Mu'cemu Mustalihâti's-Sûfiyye*, Beyrut 1980, s.143; Kaşânî, İstılâhâtü's-Sûfiyye, Kahire 1981, s. 510; Cürcânî, eş-Şerîf Ali b. Muhammed, *et-Ta'rifât*, by. trs., s. 208; Eşrefoğlu Rûmî, Müzekkinnüfûs, İstanbul 1976, s.568; Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Ali, *Keşşaf li Istılâhâti'l-Funûn*, I-II, tash., Muhammed Vecih-Abdülhak-Gulam Kadir, Kalkûta 1862, c. II., s. 736; Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, c. III., ss. 346-47.

⁵ Kâşânî, a.g.e., s. 154.

⁶ Bkz. Kehf, 17. "... Allah kime hidâyet ederse, işte o, Hakk'a ulaşmıştır, Kimi de hidâyetten mahrum ederse, artık onu doğruya yöneltecek bir dost (mürşid) bulamazsın."

⁷ Abdülbaki, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire 1987, s. 407.

⁸ Bkz. Kasas, 23; Hûd, 82; Yûsuf, 78; Gâfir, 67.

Nitekim varlığı ve benliği kalmayınca, ister kara, ister kır sakallı olsun, o pirdir.

O siyah kıl, beşeriyet vasfıdır. Sakal ve saç kılı değildir.

Hazret-i İsa, daha beşikte iken, genç yaşına gelmeden: Biz şeyhiz ve piriz, diye nidâ etti.⁹

Oğul; eğer bir kimse bazı vasıflarından kurtulur da bazıları kalırsa, o kâmil bir şeyh olmaz, sadece yaşı büyüyen bir insan olur.

Ve eğer bir kimsede siyah bir kıl, yani; beşeri sıfatlardan biri dahi kalmamışsa, işte o kimse, Allah'ın makbûlü bir şeyhtir.

Fakat bir kimse sadece yaşlansa saçı sakalı ağarsa, o ne şeyhtir, ne de Allah'ın has, makbul kuludur.

Eğer bir kıl ucu kadar o kimsede beşeriyet vasfı kalmış ise Arş'a mensup değil, âfâkidir, havasdan değil, avamdandır.¹⁰

Demek ki gerçek şeyh kelime manasının çağrıştırdığı gibi saçı sakalı beyazlamış pir-i fani olmuş yaşlılar değil, beşeri benliğini yok etmiş, Allah'ın sıfatları ile sıfatlanmış kimselerdir. Görüldüğü gibi Mevlana, burada siyah kılı, insanın beşeri özelliklerine, beyaz kılı ise bu beşeri sıfatları terbiye yoluyla yok etmeye benzetmektedir. İşte mürit de böyle bir Allah dostunun hizmetine girer, ona yakınlık kesp ederse neler kazanacağını Mevlânâ şöyle bir olay anlatarak izah etmeye çalışır:

“Bir gün Enes b. Malik (r.)’e bir kaç kişi misafir olur. Enes b. Malik yemekten sonra ellerini sildikleri havluyu kirlenmiş görünce, hizmetçisine onu biraz ateşe atmasını söyler. O da götürüp havluyu yanan ateşe atar. Misafirler hayretle havluya baka kalırlar. Zira havludan duman falan çıkmamaktadır. Bir müddet sonra hizmetçi, havluyu temizlenmiş olarak getirir. Misafirler havlunun yanmamasının hikmetini sorunca, Enes b. Malik şöyle cevap verir; “Çünkü bu havluya Hz. Muhammed Mustafa (s.) birçok defa elini ve ağzını silmiştir.” Mevlânâ bu olayı hikâyeye ettikten sonra müride şu nasihatte bulunur:

Ey ateşten ve azaptan korkan gönül! Böyle bir el ile böyle bir dudağa kurbiyet peyda et!

⁹ Bu mısra ile şu âyet-i kerimelere işaret edilmektedir; “Derken, O’nu yüklenerek kavmine getirdi. Dediler: Hey Meryem, andolsun sen acaib bir şey yapmışsın. Ey Harun’un kız kardeşi, senin baban kötü bir adam değildi. Anan da iffetsiz bir kadın değildi. Bunun üzerine (Meryem) O’na (İsa’ya) işaret etti. Biz, henüz beşikte bulunan çocuk ile nasıl konuşuruz? Dediler. (İsa dile gelip) dedi ki: Ben hakikat Allah’ın kuluyum. O bana kitap verdi, beni peygamber yaptı. Beni her nerede bulunursam mübarek yaptı. Bana, ben hayata olduğum müddetce namazı, zekâtı emretti.” Bkz. Meryem, 27-31

¹⁰ Mevlânâ Celâleddîn Muhammed b. Muhammed b. El-Hüseyin el-Belhî er-Rûmî, Mesnevî-i Şerif, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzûm Nahifi tercümesi I-VI, haz. Amil Çelebioğlu, MEB Yay., İstanbul 2000, c. III., 1796 vd.

Cenâb-ı Hakk, havlu gibi bir eşyaya böyle bir şeref verirse, bir âşıkın ruhuna ne gibi fütûhat ve fiyûzatta bulunacaktır (düşün!)

Allah Kâbe'nin taşlarını namaz için kible yaptı. Ey can, sen de seyr u sülûkünde mânâ erlerinin ayağının toprağı ol!¹¹

Bu mısralarla Mevlana sâlike, seyr ü sülûk yolunda şeyhe tabi olarak onun kurbuyetini kazanmaya ve onun gözetimi altında bu tehlikeli yolcuğu emniyet içerisinde tamamlamasını tavsiye etmektedir

Mevlânâ, Semûd kavminin Salih peygamberin devesine yaptıkları muameleyi anlatarak, deveyi mürşidi kâmillerin bedenine, Hz. Sâlih'i (a.) da ruha benzeterek sâlike şu nasihatte bulunmaktadır:

Ey sâlik; bir velinin deve gibi olan cismine kul ol ve hizmet et ki Sâlih peygamber misali bulunan ruhu ile kapı yoldaşı olasın.¹²

Semud kavmi Salih peygamberin devesine saygı göstererek onun sevgi ve mahabbetini kazanıp azab-ı İlahiden kurtulmaları mümkün iken, bunun tam tersi harekette bulunarak toptan helaklerine sebep oldukları gibi insanlar da mürşid-ı kâmillerin bedenlerine karşı gösterdikleri saygı ve sevgi sayesinde onların ruhlarına komşu ve aşına olma nimetini elde ederken, aksi davranışlarının da helaklerine sebep olacağına işaret edilmektedir.

Mevlânâ bu mısralarla Kur'ân-ı Kerim'de ki şu ayetlere işaretle bulunmaktadır.

“ Semud kavmi azgınlığından dolayı (peygamberleri Salih'i) yalanladı. Hani onların en bedbaht olanı (mucize olarak verilen deveyi öldürmek için) ayaklanmıştı. Allah'ın peygamberi (Salih) onlara: ‘Allah'ın devesini kendi haline bırakın ve onun su içme (nöbeti)ne engel olmayın, demişti. Fakat onlar onu tekzib ettiler, onu (deveyi) devirip kestiler. Bunun üzerine, günahları yüzünden Rableri onları kökünden kazıyıp helak etti ve orayı dümdüz etti. ”¹³

Bu âyetlerin tefsirini diğer müfessirlerin eserlerinde araştırdığımızda, Mevlânâ'nın yorumuna benzer bir yorum ve yaklaşımı göremiyoruz.¹⁴

¹¹ Mesnevî, c. III., 3132 vd.

¹² Mesnevî, 2527.

¹³ Şems, 11-14.

¹⁴ Mesela bkz. Beydâvî, *Tefsir* I-V, Beyrut 1410/1997, c. V, ss. 497-98; Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el- Ensârî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân* I-XX, Beyrut 1372, c. XIX., ss. 277-78; Taberî, Ebû Cafer Muhammed, b. Cerir, *Camîu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân* I-XXX, Beyrut 1412/1992, c. XXX., ss. 211-12; Beğavî, Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrai Ebû Muhammed, *Me'âlimü't-Tenzîl* I-IV, Beyrut 1407/1987, c. IV., ss. 493-94; Ebu's- Su'ûd, Muhammed b. Muhammed el-Ammâdî, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm* I- IX, Beyrut, trs., c. IX., ss.164-65; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *el-Fethu'l-Kadîr Câmiu Beyne Fenni'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min 'İlmi't-Tefsîr*, Beyrut trs., c. V., ss.450-51; Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, I-X, ter.: Heyet,

Mürşid/Şeyhin Özellikleri ve Görevleri

Tasavvuf kaynaklarında erken dönemden itibaren bir şeyhte bulunması gereken temel nitelikler üzerinde durulmuştur. Serrac, eserinde şeyhlerin müridlerine olan ilgisini ve onlara maddi-manevi yardımlarını gösteren örneklere yer vermiştir.¹⁵ Tekke adabını ilk tespit eden sūfi olarak bilinen Ebu Said-i Ebü'l-Hayr (ö. 4401/1049) müridin eğitimini esas alıp şeyhin vasıflarını şu şekilde saymıştır: Şeyh örnek alınabilmesi için örneklik vasfı olan, yol gösterebilmesi için, yol tecrübesi bulunan, edep öğretebilmesi için edepli, müridin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için yumuşaklıkla terbiye mümkün iken şiddete meyiletmeyen, emrettiği şeyi önce kendisi yapan, yasakladıklarından önce kendisi sakınan, Allah için kabul ettiği müridi halkın sözlerine bakarak bırakmayan kimsedir. Necmeddîn-i Daye yine müridlerin ihtiyacı çerçevesinde şeyhin temel şariat bilgilerini öğrenmesi, Ehl-i sünnet inancına sahip olması gibi özelliklerden başlayarak yirmi nitelik saymıştır. Şeyhliğin rükünleri diye nitelendirdiği bu vasıfların yanı sıra Necmeddin-i Daye ayrıca şeyhliğin şartları olarak Kur'an-ı Kerim'de (el-Kehf 18/66) Hızır'ın vasıfları arasında geçen Allah'a ubudiyet, Hak'tan gelen hakikatleri doğrudan almaya ehliyet, Hak katından gelen özel rahmete mazhariyet, vasıtasız şekilde Hak'tan bilgi öğrenme, ilm-i ledün sahibi olma gibi özellikleri kaydetmiştir.¹⁶ Sonraki dönemlerde gerek şeyh gerekse mürid açısından değişik meseleler ortaya çıktıkça bir şeyhte bulunması gereken vasıflarla olmaması gereken zaafılar üzerinde durulmuş. Ayrıca sahte şeyhlere işaret edilmiştir.¹⁷

Mevlânâ da Mesnevî'nin yazılmasına sebep olan, onun, ilk on sekiz beyti hariç diğer bütün beyitlerini yazan, halifesi Hüsameddin Çelebi'ye bir gün birkaç kâğıt fazla almasını tavsiye ederek mürşid-i kâmilin vasıflarını yazdıracağını haber verir. Biz de şimdi Mevlânâ'nın lisanından o vasıfları aktarmaya çalışalım.

Yol bilen pîrin, yani mürşidin ahvâlini yaz. Bir pîr intihab et ve onu ayn-ı tarîk bil.

Pîr yaz mevsimidir, halk Haziran ayıdır. Halk gece gibidir; pîr ise aydır.

Ben talihin gençliğine, yani ezeli saadete pîr adını verdim. Benim bahsettiğim, günlerin geçişiyle ihtiyar olan değil, Allah'ın tevfiğiyle bir cemaatin muktedası olan pîrdir.

O öyle bir pîrdir ki, pîrliğin başlangıcı yoktur. Tek bir incidir, şerik ve nazîri mevcut değildir.

Şarap ne kadar eski olursa o kadar tesirli olur. Özellikle o şarap ledün küpünden olursa.

Damla Yay. İstanbul 1995, c. VII., ss. 358-60; Âlûsî, Şihâbüddin es- Seyyid Mahmud, Ruhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî, I-XXX, Beyrut 1405/ 1985, c.XXX., ss.145-46

¹⁵ Serrâc, Ebû Nasr et-Tûsî, *el-Lüma'*, thk. Abdulhalim Mahmud- Taha Abdalbâkî Surur . Mısır/Kahire 1380/1960, s. 329-330.

¹⁶ Necmeddin-i Daye, *Mirşadü'l-İbâd (nşr. Hüseyin Hüseyini en-Ni'metullahi)*, 1312/1894 byy., ss. 132-134, 137-139.

¹⁷ Öngören, Reşat, "Şeyh", DİA., İstanbul 2010, c. XXXIX, ss. 50-51.

Ey sâlik; bir pîr intihab et. Zira bu manevi sefer, kılavuz olmayınca çok afetli, korkulu ve muhataralıdır.

Sıkça geçtiğin bir yolda bile kılavuzsuz gidersen şaşırırsın.

Eşeğinin boynundan yakala, istikamet caddesini bilenlerin ve onun doğruluğuna gidenlerin yoluna çek.

.....

Onun gölgesi arz üzerinde kaf dağı, ruhu da çok yüksekte uçan bir Simurgdur.

Kıyamete kadar onun vasfını söyleyecek olsam sonunu ve bitmesini bekleme.

Hülasası: İnsân-ı kâmil; beşeriyet nikâbıyla örtülmüş bir güneştir. Artık anla, doğruyu en iyi bilen Allah'tır.¹⁸

Mevlana bu mısralarla piri çeşitli meteforlarla izah etmekte ve onun sahip olduğu özelliklerden ilm-i ledün konusuna dikkatlerimizi çekmektedir.

Mürşid-i kamillerin özelliklerinden biri de insanın kalbindeki esrara vakıf olmaları ve gaybden haberdar olmalarıdır.¹⁹ Mevlâna bu hususu şöyle dile getirmektedir:

Kur'ân'dan okusana ... şeytan ve kavmi, insanın ahvâline vâkıftır.

Ey sahte akçe gibi olan! Hakikat mihengi olanlar ve hakikati görenler arasında riyakârlığa ve atıp tutmaya kalkışma!

Hakikat mihengi olan her erin, kalbe ve oradaki esrâra vukûf yolu vardır ki, Cenâb-ı Hakk, onları celb ve def emîri kılmıştır.

Ey dini ve mezhebi güzel olan kimse! Mademki şeytanlar bile, yaratılışındaki o kabalık ve kötülükleri ile bizim sırrımıza vâkıftırlar.

...

¹⁸ Mesnevî, c.I., 3037 vd.

¹⁹ Gayb, lügatte, göz önünde olmayan, alamet ve emare ile bilinmeyen, hakkında delil bulunmayan, gizli olan, his ve aklın ötesinde kalan, insan tarafından kavranamayan gibi anlamlara gelmektedir. “el-Gayb” şeklinde ise, gözle görülmeyen manevi âlem manasına gelmektedir. Bkz. İbn Manzûr, Lisân, c. XV., s. 233; er-Razî, Sıhâh, s. 203; Münavî, Teârif, s. 744; İbn Faris, Mu'cem, c. IV., s. 403Ragıb, Müfredât, Kahire 1324, ss. 324 vd.; Cürçânî, Ta'rifât, s. 109, 177. “el-Ğayb”, müfessirler tarafından, hasseler ile erişilemeyen ve hads ile sezilemeyen alem şeklinde izah edilmiştir. Gayb kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli kalıplarda elli dokuz yerde geçmektedir. Bir çok âyette gaybın, Allah'ın mülkü olduğu ve sadece Onun bilgisi dâhilinde olan bir alan olduğu, insanın yaratılan olarak ontolojik bakımdan bu alanın bilgisini elde edemeyeceği, ancak Allah'ın seçtiği bazı peygamberlerine vahiyle mesajını ileterek gaybla alakalı bilgi vereceği, bildirilmektedir. Bazı âyetlerde zamanın bir engel olması münasebetiyle insanların bu yönden bazı konuları bilemeyeceklerinden bahsedilir. Kur'ân, genel olarak bunların geçmişle ilgili olanlarını “gaybın haberleri” olarak nitelendirir. İnsanların bilemeyeceği bu konular geçmiş toplulukların ve insanların başından geçen olaylardır. Bu konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Halis Albayrak, Kur'ân'da Gayb İnsan İlişkisi, Şule Yayınları, İstanbul 1993, ss. 93-178.

Dünyada münevver ruhlu insanlar, bir takım gizli hallerden niçin haberdar olmasınlar.

*Felekler üstüne çadır kurmuş olan ruhlar, insan kalbine vakıf olma hususunda şeytanlardan aşağı mı olurlar?*²⁰

Şeyh-i kâmil, ümit ve korku gibi gönüllerde gezer. Dünyanın esrârı ona gizli değildir.

Ey maneviyattan nasibi olmayanlar; evliyaullah hazaratının huzurunda kalbinizi muhafaza ediniz, yani, onlara karşı inkâr fikrinde bulunmayınız.

Ten ehline yani; ehl-i suret olanlara göre edep ve terbiye, zahiredir. Çünkü Allah gizliyi onlardan setr etmiştir.

*Kalp ehli indinde ise edep batınadır. Çünkü onların kalbi, esrâra vakıftır.*²¹

Mevlânâ bu beytleri ile şu âyete işâret etmektedir.

“Ey Âdem oğulları, şeytan, ana babanıza, çirkin yerlerini onlara göstermek için, elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi, sizi de (şaşırtıp) bir belaya düşürmesin! Çünkü o ve kabilesi, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Biz şeytanları inanmayanların dostları yaptık.”²²

Görüldüğü gibi Mevlânâ, bu ayet-i kerimede de belirtildiği gibi şeytan ve cinlerin, insanları gördükleri ve kalplerine nüfuz ettikleri esastan hareketle, insan-ı kâmillerin de insanların kalplerinden geçirdiklerini Allah’ın izniyle bilmelerinin neden mümkün olamayacağını sorarak, onların da bilme imkânını ortaya koymaya çalışmıştır.

Hâlbuki tefsir kitaplarına baktığımız zaman bu ayet-i kerimeye böyle bir yorum getiren herhangi bir müfessir göremiyoruz.²³

Bir başka yerde Mevlânâ, Allah dostlarının zahiren ateş gibi görünmekte, hâlbuki yanlarına yaklaşp baktığın zaman bir nur olduklarını, Ku’ân-ı Kerimde anlatılan şu olaya teşbih ederek izah etmektedir.

Hani Hz.Musa (a.)’ın Medyen’den dönerken ateş gerekmişti de uzakta bir ağaçta ateş gördüğü zaman oraya vardığında, ilâhi tecelliye mazhar olmuş ve kendisine peygamberlik verilmişti. İşte insan-ı kâmilleri tanımayan onlara muhabbet beslemeyen ve sadece uzaktan seyredenler, onları bir kor parçası gibi görürler. Fakat ne zaman bir yakınlık kesb ederlerse onların bir nur olduğunu, Mevlânâ şu mısralarla dile getirmektedir.

²⁰ Mesnevî, c. IV., 1801 vd.

²¹ Mesnevî, c. II., 3248 vd.

²² A`râf,27.

²³ Bkz.Taberî, Câmiu’l-Beyân, c. VIII., s. 153; Beğavî, c. II., s. 315; Şevkânî, Fethu’l-Kadîr, c. II., s. 322; Beydâvî, Tefsir, c.III., s. 193; İbn-i Kesîr, Tefsir, c.I., s. 189; Âlûsî, Ruhu’l-Me’ânî, c.XVII., s. 186.

Oğlum, sen Allah adamını görünce onda beşeriyet ateşi var sanırsın.

Sen kendin gibi biliyor ve onu nefesine kıyas ediyorsun. Hâlbuki o beşeriyet sıfatı sende. Batıl bir zannın ateşi ve dikenini bundan dolaydır.

O merd-i ilâhi, Musâ'nın şûle gördüğü ağaç gibi parlamaktadır. O parlıtıya nûr de, ateş deme.

Dünyayı terk etmek başlangıçta dervişlere ateş gibi yakıcı görünmedi mi? Sâlikler o ateşe ehemmiyet vermediler ve yollarına devam ettiler. Ancak sonradan anladılar ki terk-i dünya nâr değil, nûr imiş.

Malumun olsun ki dinin şem'i olan insân-ı kâmil, daima terakki eder. O şem-'i din, yandıkça eksilip biten diğer şem'alara benzemez.

Bu zâhiri mum, aydınlık vermek suretiyle birçok iş görür, fakat yakıcıdır. Dinin şem'i olan insân-ı kâmil ise vuslat zamanında gönlü aydınlatır.

O pâk ve ilâhi nûr ise, şule şeklinde olmakla beraber, ona ulaşanlar için nûr, uzakta kalanlar için nârdır.²⁴

Görüldüğü gibi Mevlânâ, insan-ı kâmilleri Allah'ın nuruna teşbih ederek, onların nûrunun uzaktan bakanlara ateş gibi görünmekle birlikte, onların yanına varıldığında nâr değil nûr oldukları anlaşıldığını yukarıdaki ayeti zikrederek ispatlamaya çalışmaktadır.

Yine mürşid-i kâmiller, sureten insan, fakat manen aslan gibidirler. Onlar sığır derisi içinde aslanlardır. Mevlânâ bu fikrini şu âyet-i kerimeye işâret ederek dile getirmektedir:

“(Bir gün Mısır) Meliki dedi ki: Ben rüyamda yedi zayıf öküzün, yedi semiz öküzü, yedi yeşil başağın yedi kuru başağı yediğini görüyorum....”²⁵

Mısır azizi gayb gözüne kapı açıldığından rüyada:

Yedi semiz ve çok besili öküzü, yedi tane zayıf öküzün yediğini gördü.

O zayıf öküzler manen aslan idiler. Yoksa besili öküzleri yiyemezlerdi.

Ef'al-i İlâhiyyenin zuhuruna vasıta olan bir kâmil de sûrette insan görünür, fakat, onun derununda insan yiyici bir aslan gizlidir..

O aslan, müsteid bir kimseyi hoşça yer ve ahlak-ı zemimeden pâk bir hale getirir. Derdi varsa tortusunu süzer, saf bir hale sokar.

²⁴ Mesnevî, c. III., 4413 vd.

²⁵ Yusuf, 43.

*O sâlik, muhabbet derdiyle bütün dertlerden şifa bulur ve ayağını Sühâ yıldızının üzerine kor.*²⁶

Görüldüğü gibi Mevlânâ, Mısır azizinin rüyada gördüğü semiz sığırları, vücutlarını dünya nimetleri ile besleyen ehl-i dünyaya yani nefis terbiyesi yapmamış insanlara, zayıf öküzleri ise nefsi ile riyazet ve mücahede yapmış olan insan-ı kâmillere benzeterek tevil etmekte ve şöyle demektedir: “O zayıf sığırları Cenâb-ı Hakk, aç aslan sıfatında yaratmıştır ki besili öküzleri iştah ile yesinler. Her ne kadar onlar uyku esnasında sığır suretinde gösterilse de sen onların maneviyatına bak.” Yani mürşid-i kâmillere de âyet-i kerimede bildirilen zayıf öküzlerin besili öküzleri yemesi gibi, ahlak-ı zemime sahibi olan sâliklerin ahlaklarını değiştirerek ahlak-ı hamideyle sıfatlanmalarına sebep olurlar.

Bizim bakabildiğimiz hiç bir tefsirde Mevlânâ'nın bu yorumuna benzer bir tevil göremedik.²⁷ Bu da onun bu teşbih ve tevillerinin orjinal olduğunu ve âyete kendine has yorumlar getirdiğini göstermektedir.

Mevlânâ, mürşid-i kâmillerin de insanların istitaat ve sosyal konumlarını göz önünde bulundurup ve onların anlayacağı bir dille irşad etmeleri gerektiğini belirtmekte, bunun sebebi olarak da her insan farklı kabiliyet ve yetenekte yaratıldığını göstermekte, bunu da çeşitli kuşları temsil getirerek anlatmaya çalışmaktadır.

Ey mürşid-i kâmil; sen de gel Süleyman'a mensup olan kuş dilini söyle ve her kuşun ötüşü gibi öt!

Allah seni kuşlara gönderdiği için, her kuşun ötüşünü sana ders olarak vermiştir.

Cebrî olan kuşa cebir dilini söyle, kanadı kırılmış kuşa da sabırdan bahset.

Sabreden kuşu hoş gör, affet... Anka kuşuna da Kaf dağının vasıflarını haber ver.

Güvercine Doğandan sakınmasını emret, Doğana da hilmi anlat ve zülümünden kaçınma tavsiyesinde bulun.

Nûr ve ziyâdan nasipsiz kalmış olan Baykuşu nûr ile tanıştır ve ziyâ ile çift et.

*Döğüşken keklige sulh öğret, horoza da sabahın alametlerini göster.*²⁸

Gazâlî de bu konuda şöyle demektedir; bedenî hastalıklarda, hastalığa göre tedavinin değiştiği gibi, müridlerin kalblerini tedavi edecek olan şeyhte herkesin nabzına, mizac ve bünyesine,

²⁶ Mesnevî, c. III., 4413 vd.

²⁷ Bkz. Beydâvî, Tefsir, c. III., ss. 290-92; Kurtûbî, Ahkam, c. IX., ss. 198-99; Taberî, Câmiu'l-Beyân, c. XII., ss. 225-30; İbn-i Kesir, Tefsir, c. IV., s. 276; Beğavî, Tefsir, c. II., ss. 428-32; Ebû Su'ûd, İrşâdu Aklü's-Selfîm, c. IV., s.280-82 ; Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, c. III., ss.30-2; Bursevî, Ruhü'l-Beyân, c. IV., ss. 234-36; Âlûsî, Ruhü'l-Me'ânî, c.XII., ss. 248-54.

²⁸ Mesnevî, c. IV., 870 vd.

hastalığının cinsine göre tedavi cihazına gitmelidir. Şâyet şeyh müridlerin hepsine aynı öğüt ve tavsiyede bulunursa, çoklarını helâk eder ve kalblerini öldürür. Meselâ; mürid şeriatın hududunu bilmeyen ve yeni bu yola sülûk eden cahil bir kimse ise, önce abdest, gusül ve namaz gibi zahiri ibadetler öğretilmeli...²⁹

Tasavvuf tarihine baktığımızda çeşitli tarikatların mensuplarını ma'rifetullahı erdirmeyi hedef edinirken, irşad usûllerinde, insanların fitrî temâyül ve istidâtlarındaki farklılığa dikkat ettiklerini, “Allah’a götüren yollar mahlûkatın nefesleri sayısındadır” gerçeğini göz önünde bulundurarak hareket etmeye büyük önem verdiklerini görürüz. Örneğin, yaratılış gereği, musikiye ve estetik zevke meyyâl olan insanları, Mevlevilik tarikatı, bu karakter ve yaratılıştaki özelliklerini, bu yönlerinden yakalayarak, neyin sihirli sesi ve büyüleyici nağmesi ile, kendi saflarına çekmekte ve zamanla onların gönül dünyasını tezkiye ve tasfiye ederek, menfi temayüllerini, Hakk’a tevcih etmektedir.³⁰ İşte bu yüzden tarikatlar, prensiplerini vaz'ederken, herkesi değil, kabiliyet, karakter ve meşreb yapısı itibarı ile, asgari müşterekleri bulunan cemiyetin belli bir kesimini ve onların psikolojik yapı ve fitrî istidatlarındaki farklılığı dikkate alarak, sistemlerini tespite itina göstermişlerdir.³¹ Mevlânâ da mürşid-i kamillerin bu prensipleri göz ardı etmeden sâliklerini irşat ve terbiye etmelerini istemektedir.

Mürşid-Mürid İlişkisi

Diğer mutasavvıflar gibi Mevlânâ'ya göre de manevî bir yolculuğa çıkma irâdesi gösteren, yani mürîd olmak isteyen kimse için mutlaka bir rehber, mürşide ihtiyaç vardır.

Mevlânâ “insanoğlunun yetiştirdiği en üstün mutasavvıf şair”, Mesnevî de tasavvufî hakikatleri en güzel anlatan nadir kitaplardan biri olarak nitelendirilir. Mevlânâ'yı mânen besleyip büyüten, yoğurup şekillendiren ve pişirip olgunlaştıran ana unsur tasavvufur. Tasavvuf, olgun insan yetiştirmeyi; Mevlânâların sayısını artırmayı amaçlar. Bunu gerçekleştirebilmek için de tasavvufî hayatta mürîd-mürşid ilişkisi kaçınılmazdır. Mevlânâ, Mesnevî"sinde pek çok yerde bu konuya temas etmiştir. Biz bu çalışmamızda onun, Mesnevî"deki ifadelerinden hareketle, tasavvufta mürîd-mürşid ilişkisine dair görüş ve açıklamalarını ortaya koymaya çalışacağız.

²⁹ Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, I-IV, Mısır 1358/ 1939, c.III., ss. 140-41.

³⁰ Mevlevîye tarikatı ve âdâbı için bkz: Gölpinarlı, Mevlevilik Âdâb ve Erkânı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik adlı eserleri ile aynı müellifin, “Mevlevilik”, İA. C. VIII., ss. 164-71 Ayrıca bkz. Sezâi Küçük, “XIX. Yüzyılda Mevlevilik ve Mevleviler” Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, Basılmamış Doktora Tezi.

³¹ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Gündüz, İrfan, Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebeti, Seha Neşriyat, İstanbul 1984, ss. 96-107.

*Ey sâlik; pîri bulunca aklını başına al da ona teslim ol. Musa peygamber gibi Hızır'ın hükmü altında yürü.*³²

Ey sâlik; Hızır'ın yaptığı işlere bilâ nifak sabret ki, sana: Artık ayrılma zamanın geldi, git demesin.

Mürşit gemiyi sakatlasa da sen ses çıkarma, çocuğu öldürse de sen saçını başını yolma.

*Allah onun elini kendi eli olarak adlandırdı da 'Yedullahi fevka eydihim=Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir.'*³³ âyetini inzâl etti.

Allah'ın eli o çocuğu öldürür ve diriltir. Diriltmek te ne demek? Onu ruh-i bâki haline getirir.

Her kim bu yolu nadiren de olsa kendi kendine geçmiş bile olsa, yine pîrlerin himmeti yardımı ile menzil-i maksûda ermiştir.

Pîrin eli, gâiplere yetişemeyecek kadar kısa değildir. Onun eli Allah'ın kabzası mesabesinde.

Mademki gaiplere böyle bir hil'at veriyorlar, huzurda olanlara şüphesiz ki gaiplerden daha ziyade iltifata nail olurlar.

O kerim zevat, gaiplere yiyecek verince, acaba misafirlerinin önüne nasıl nimetler korlar?

Onların huzurlarında kemer bağlayıp hizmet edenler nerede, kapı dışarı durup da içerisi ile alakadar olmayanlar nerede?

*Ey sâlik; bir pîr intihab edince gerek onun hizmetinde gerek tavsiye edeceği evrad u ezkâr ve sâir ibadette tembellik ve çamur gibi uyuşukluk gösterme.*³⁴

Bu mısralarla Mevlânâ, mürşidi, Hızır'a, mürid ve sâlikleri de Musa' (a.)'a³⁵ benzetmekte ve mürşidin Hızır (a.) gibi ilm-i ledünne sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle mürşidin gemiyi yaralasa da yani sana göre doğru olmayan bir iş yapsa da sakın ona itiraz etme, çünkü onun eli Allah'ın kabzası altındadır, diyerek mürşide teslimiyetin önemine dikkat çekmektedir. Tasavvufî terbiyede, mürit, mürşidinin önünde, gassalın önündeki ölü gibi olması istenir. Tabii ki bu nefse çok ağır gelen bir istektir. Fakat insan hakikat bilgisini kendisine öğretecek kişiyi ararken aklını ve iradesini kullanmalı ve çeşitli alternatifler

³² Mûsâ (a.), nebiliği ile beraber, ilm-i ledün sahibi olan Hızır (a.)'ın peşine düşmüş, ondan bu ilmi öğrenmek için, onun hükmü altında yürümüştür. Zahirî yanlışı görünen üç işine itiraz etmiş, Hızır da Hz. Mûsâ'ya "Sen bâtınımı bilmediğin, yalnız zahirini gördüğün işlerden başkasına sabredemez ve benimle arkadaş olamazsın, demiş, sonra zahiren yanlışı olan işlerin hakikatini açıklamış ve " Ben bu işleri kendiliğimden yapmadım." diyerek, Hz. Mûsâ'dan ayrılmıştır. Bkz. Kehf, 60-82.

³³ Fetih, 10.

³⁴ Mesnevî, c.I., 3037 vd.

³⁵ Hızır ve Musa kıssasının geçtiği âyetler ve yorumları hakkında daha detaylı bilgi için çalışmamızın "İlm-i ledün" kısmına bkz.

arasında yaşamı Kur'an ve sünnete en uygun olan mürşidi seçtikten sonra ona teslimiyette kusur etmemelidir.

Her ne kadar bu şeyh-mürid ilişkisi dıştan resmîliği çağrıştırıyor ve davranış yönleriyle otoriteryanizmi gösteriyorsa da, tasavvufî hayatta bu hiçte böyle değildir. Çünkü iki ruh devamlı iletişim halindedir: biri vermekte ve yönlendirmekte, diğeri ise almakta ve ilerleme kaydetmektedir. Mürid emre itaat etmekle, gelişimle sonuçlanan değişimleri almaktadır. Mürid aşama kaydettikçe rehberden daha az rehberlik alma ihtiyacında olacaktır.³⁶

Bu husus, yani müridin, manevi olgunlaşma süresince kendisini şeyhine kayıtsız şartsız teslim etmesi, aslında onun ileriki dönemde Allah'a teslimiyet ve tevekküle yönelmesi açısından, ön hazırlık gibi görülmektedir. Tevekkül veya Allah'a dayanmak, O'na teslim olmak, tasavvufî olgunluk açısından çok mühimdir. Çünkü mürşidine, bağlılık ve güvenme yahut teslimiyet konusunda zayıflık gösteren bir sâlik kolay, kolay manevi eğitimini tamamlayamaz. Nitekim Hacı Bayram Veli'nin halifesi ve Fatih Sultan Mehmet'in Mürşidi, Akşemseddin'nin manevi eğitimini çok kısa sürede tamamlayıp halife olunca, ondan daha önce bu tekkeye gelip halifelik makamını kazanamayan müritlerin bunun sebebini sormaları üzerine, Hacı Bayram Veli'nin verdiği cevap, bu durumu yeterince açıklamaktadır: “Bu bir zeyrek (akıllı) köse imiş. Her ne ki, gördü ve işitti, inandı. Hikmetin sonra kendi bildi. Ama, kırk yıldan beri hizmet eden bu dervişler, gördüklerinin ve işittiklerinin hemen hikmetini ve aslını sorarlar.”³⁷

Bütün bu açıklamalardan sonra şunu söyleyebiliriz; Mevlânâ da diğeri mutasavvıflar gibi mürşidi, mutlak itaat edilmesi ve teslim olunması gereken kişi olarak mütalaa etmektedir. Kısaca ifade edecek olursak; Hızır'ı (mürşidi) bulmak kolay, ama onunla yürümek zor bir iştir.

Mevlaânâ, kendi başına yetişen üveysiler bile yine bir mürşidin uzanan eliyle bu nimete ermişlerdir, diyor. O bu ifadesiyle, mânâ yolunda gidenlerin hiçbir şekilde mürşitsiz kalamayacağını anlatmak ister.

Anlaşılan odur ki; insanın varoluş gayesine ulaşması, Yaratıcı Kudret'in bir tezahürü olan insan-ı kâmilin eli ve rehberliği ile mümkündür. İnsana düşen bu kutsal yolda Ashab-ı Kehf'in köpeği Kıtımîr'in sadakatini göstererek geri kalmaması, eriyip gitmemesidir.³⁸

Mevlânâ'nın deyişiyle;

*Yardan geri kalırsan bayatlarsın. Bağlı olduğun ağacın dalından koparsan çer çöp olursun.
Bir Hakk erinin gözüne girmeye bak ki onun gözbebeği olasın!*³⁹

³⁶ A. Reza Arasteh, *Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş*, s. 93.

³⁷ Cebecioğlu, Ethem, *Hacı Bayram-ı Veli ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara 2002, s. 163

³⁸ Şahinler, Necmeddîn, Hz. Mûsâ ile Yürümek, bsy, trs., s. 130.

Şâyet mürit bu sadakati gösterip mürşidinden ayrılmaz ve onunla yürümenin zorluklarına katlanırsa, bunun sonucun neler elde edeceğini Mevlânâ'nın dilinden dinleyelim:

Bozuk düzen bir duyguysan sana Mustafa'nın nurunu veririm.

Bir zamancığz sana Fatıha okuturum; ondan sonrada dünyaya padişah ederim seni.

Derdimizle kocaldın, fakat korku yok; ey ihtiyar, gel de tazelettireyim seni.

Can gitse bile hiç gam yeme; seni can ordugahına bey yaparım, kumandan tayin ederim ben.

Düşüncesini bile vermeme imkân olmayan şey yok mu? Onun olmayacak şeyini açarım, anlatırım sana.

Sana, temellerin temellerine yol veririm; hatta yol da nedir ki..., Seni cennetlere döndürürüm ben.

Şimdi Kelim'e (Hz. Mûsâ'ya) benziyorsun, boyuna itiraz ediyorsun, amma işleri açarım sana, Hızır eder giderim seni.⁴⁰

Görüldüğü gibi Mevlânâ, bu beyitleri ile mürşid-i kâmile intisap edip ona kayıtsız ve şartsız teslim olan sâlikin mânevîyât âleminde elde edeceği nimetleri ve üstünlükleri dile getirmektedir. Bu sebeple bir mürit sabırsızlık göstermemelidir, yoksa mürşidi ondan kendisini terk etmesini isteyebilir.

Gabriel Marcel (ö.1972) de itaat ve bağlanma konusunda şöyle demektedir: “İnsanın fiilleri içerisinde öyle bir tanesi vardır ki ‘varoluş’ onda kendi hürriyet ve aşkınlığını hisseder. Bu da söz vererek bağlanma ve akdine sadakattir.”⁴¹ Jaspers ise bir başkasına bağlanmayı bir başkasını kendisine bağlama şeklinde düşünmez. O, “benim arkamdan gelme, sen kendi yolunu bul ve izle” diyerek kişinin öz varlığına dönmesini öğütler⁴², şeklinde anlamıştır.

Yine Mevlânâ,

“Allah’ın eli onların elleri üzerindedir.”⁴³

Âyetinde geçen “Yed” kelimesini Allah’ın kudreti ile tefsir etmiş ve şöyle demiştir: “Allah, resûl ve evliyâsı ile beraberdir, onların elleri vasıtasıyla kudretini gösterir ve onlara yardım eder.” Yine o, bu âyeti mürşid-i kâmile intisap ve biat etmenin önem ve lüzumunu izah eden beyitleri içerisinde zikretmekte ve şöyle demektedir:

³⁹ Mevlâna, Rubâiler I-II, çev.: Şefik Can, KB Yay. Ankara 1991.1641.

⁴⁰ Mevlâna, *Divân-ı Kebîr*, I-VII, haz.: Abdalbâki Göpınarlı, KBY, Ankara 2000, c. V. s. 70.

⁴¹ Gürsoy, Kenan, *Ekzistans ve Felsefe Üzerine Görüşler*, Akçağ Yay., Ankara 1998, ss. 51-52.

⁴² Foulguie, *Varoluşunun Varoluşu*, çev.: Yakup Şaban, Toplumsal Dönüşüm Yay. İstanbul 1995, s. 138.

⁴³ Fetih, 10.

Eğer Hafız-ı Hakiki olan Allah tarafına bizzat firâr ile onun hıfzına iltica edemezsen, Hakk'ın hıfzını bulmuş ve O'nun mahfûzu olmuş insan-ı kâmile kaç!⁴⁴

Elini pîr-i kâmil ve mükemmilden başkasına verme.

Zira Allah, o elin dest-gir ve hâfızı olmuştur.

Kâmil bir akli, aklına arkadaş et de o aklın irşâdıyla kötü huyundan vazgeçsin.

Elini, o kâmil akıl sahibi mürşidin eline koyunca (biat edince). bütün yiyicilerin elinden kurtulursun.

Allah: "Hakk'ın eli onların elleri üstündedir." Dedi ya, işte senin elin de o biat ehlinin eli olur.

Hâkim, âlim ve habîr olan bir pîrin eline elini verirsen kurtuldun demektir.

Çünkü o pîr, peygamber vârisidir. Ey mürit, ondan zât-ı risaletin nuru aşikâr olur.

O pîr-i kâmile biât etmekle sen de Hudeybiye'de bulunmuş ve sahabe gibi biat etmiş olursun.⁴⁵

Bu beyitlerdeki açıklamalarda görüldüğü gibi "Yedullâh" ifadesi Allah'ın kudreti, inâyeti anlamında kullanıldığı gibi, Hz. Peygamberin (s.) ve onun gerçek vârisi olan insân-ı kâmilin elinin de "Allah'ın eli" yani "kudreti" ve "inâyeti" mesabesinde olduğu belirtilerek, işâri bir tefsir yoluna gidilmiş ve yine mürşide teslimiyetin önemine dikkat çekilmiştir. Bu şekilde bir yorum, tasavvufî tefsirlerde görülen bir husus olup, tasavvufta bir pîre veya şeyhe biat etmenin Kur'ânî bir delili olarak da gösterilmektedir.⁴⁶

Bu âyetin sebab-i nüzûlü olarak Hudeybiye'de yapılan Rıdvan Biatı gösterilmektedir. Müfessirler "Allah'ın eli onların elleri üzerindedir" ifadesindeki "Yedullahi= Allah'ın eli" den maksadın, O'nun kuvveti ve yardımı, onların kuvvet ve yardımlarının üstündedir, şeklinde tefsir etmişler ve âyete şöyle mana vermişlerdir; Ey Muhammed! Allah'ın sana olan yardımına güven, ashabının sana yardım ve sebat konusundaki biatlerine değil.⁴⁷

Mevlânâ, mürşid-i kâmilin davetini Yusuf (a.)'ın gömleğine benzetmekte ve şöyle demektedir:

⁴⁴ Burada Zâriyât, 50 âyetine işâret edilmektedir.: " (Habibim de ki:) O halde hemen Allah'a sığınmın; şüphesiz ben size, onun tarafından apaçık uyarıcıyım."

⁴⁵ Mesnevî, c.V, 740 vd.

⁴⁶ Bursevî, Rûhu'l-Beyân, c. IX., ss. 20-21.

⁴⁷ Bkz. İbn-i Kesîr, Tefsir, c. IV., ss. 186-88; Beydâvî, Tefsir, c. V., s.201; Kurtûbî, Ahkam, c. XVI., ss. 267-8; Taberî, Câmiu'l-Beyân, c. XXVI., ss. 75-6; Beğavî, Tefsir, c. IV., ss.190-91; Ebû Su'ûd, İrşâdu Aklu's-Selîm, c. VIII., s.106 ; Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, c. V., ss.47-8; Âlûsî, Ruhû'l-Me'ânî, c.XXVI., ss.96-7.

*Ey kalplerinde aşk derdi olmayanlar, kalkın ve âşık olun. İşte hakikat Yusuf'unun kokusu gelmekte... hemen koklayıp o kokuyu alın!*⁴⁸

Böylece gözünüz ve gönlünüz açılsın.

Yine Yusuf (a.)'un kardeşlerinin onunla, - babalarından izin isteyerek- kırlarda beraber gezip oynama fikrini, müride kurulmuş bir tuzak olarak yorumlayarak şöyle nasihatte bulunmaktadır:

Yusuf gibi bazı kimseleri (Gezer oynarız) teklifi, Allah'ın gölgesi bulunan mürşid-i kâmil huzurundan uzaklaştırır.

O, oyun değil, belki cambazlıktır; yani, hayat ile oynamak derecesinde bir harekettir; hiledir, mekirdir ve hud'adır.

(Bundan dolayı)

Seni dostundan ayıracak olan bir sözü dinleme ki o söz sana zarar ve ziyan verir.

O söz sûretâ yüzde yüz menfaat olsa da kulak asma; birkaç altın için, hazine sahibinden ayrılma!

Şunu işit ki, Cenab-ı Hakk, Peygamberin ashabına iyi, kötü nice şeyler söyleyip kaç kere onları muaheze eylemişti.

Çünkü bir kıtlık yılında, davul sesi işitince, hemen mescitten çıkmışlar ve Cuma namazını terk edivermişlerdi.

Başkaları evvel gidip ucuz almasınlar; o alışverişte bizden ziyade faydalanmasınlar fikriyle idi.

*Hazreti Peygamber, mescitte dininde sabit birkaç kişiyle niyazda kaldı.*⁴⁹

Cenab-ı Hakk hutbeyi bırakıp çıkanlara tevbihan: (Ticaret davulunun sesi) nasıl oldu da sizi Peygamberin huzurundan ayırdı.

Siz buğday almak için şaşkın bir halde dağıldınız, sonra Hz. Peygamberi minber üstünde, ayakta ve hutbe irat ederken bıraktınız.

Buğday almak için batıl tohumu ektiniz ve Rasulullah'ı dinlemeyerek onu mescitte bıraktınız.

Onun sohbet ve hutbesinin dinlenilmesi oyundan da maldan da hayırlıdır. Dikkat et ki, kimi bıraktın, gözlerini ovuşturarak gaflet uykusundan uyan!

---

⁴⁸ Mesnevî, c. IV.,869.

⁴⁹ Krş.: Buhârî, İsmâil b. İbrâhim, *Sahîhu'l-Buhârî*, İstanbul trs., Kitâbu't-Tefsîr, Sûretu'l-Cum'a, 2; Müslim, Ebu'l-Hüseyn el-Kuşeyrî, *Sahîhu'l-Müslim*, thk.: Muhammed Fuâd Abdulbâkî, I-IV, Beyrut 1983, Kitâbu't-Tefsîr, el-Cum'a, 863.

Benim Rezzak= Rızık veren ve Hayru'l-Râzîkîn=Rızık verenlerin en hayırlısı olduğumu hırsınız yüzünden yakinen bilemediniz mi?

O Allah ki buğdaya topraktan gıda verir ve yetiştirirken, senin tevekkülünü nasıl zayi eder.

Buğday için O Allah'ın ibadetinden ayrıldın. O Allah ki buğdayın yetişmesine sebep olan yağmuru gök yüzünden ve bulutlar vasıtasıyla göndermiştir.⁵⁰

Bu mısralarla Mevlânâ, şu âyet-i kerimeye işarette bulunmaktadır: “ **Bir ticaret veya eğlence gördükleri zaman hep dağılıp ona giderler ve seni ayakta bırakırlar. De ki; ‘Allah’ın yanında bulunan, eğlenceden de ticarettten de hayırlıdır. Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır.’**”⁵¹

Bu âyetin nüzûl sebebi olarak tefsir kitaplarında şöyle bir olay zikredilir. “Medine de açlık ve pahalılık olmuştu, Rasulullah (s.) Cuma günü hutbede iken bir kervan geliverdi, onun dün beğenin sesini işitince cemaatin bir çoğu Peygamberi ayakta bırakarak dışarıya fırlamışlardı. Hatta içeride Peygamberle birlikte sadece on iki kişi kalmıştı.”⁵²

Görüldüğü gibi burada Mevlânâ, diğer tefsir kitaplarında verilen bilgileri verdiği gibi bir de Hz. Peygamberi Mürşid-i kâmile benzetmekte, sahabeleri ise müritler konumunda göstererek şöyle demektedir: Nasıl ki sahabeler, dünya metana olan hırslarından dolayı Rasulullahın sohbetini terk etmeleri, Allah Teâlâ tarafından kınanmış ise aynen müritlerin de mürşitlerinin emirlerine aykırı harekette bulunup dünyalık kazanç peşinde koşarak onların sohbetlerini terk etmeleri de bunun gibidir.

Son Söz

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz; muhakkik alimlere göre, tasavvuf yoluna girip onun eğitimini almak isteyen insan, mutlaka bir şeyhe bağlanmalıdır. Bu yolda rehbersiz tek başına yol almayı uygun karşılamadıkları hatta mümkün olmadığını kabul ederler. Nitekim Bâyezîd-i Bistâmî; “Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır”⁵³ diyerek rehberin önemine dikkatleri çekmiştir. Kuşeyrî'nin hocası Ebû Ali Dekkâk da yetiştireni ve dikenini olmadan, kendi kendine hüdâ-i nabit olarak biten bir ağaç yaprak açar, fakat meyve vermez. Tedrici bir şekilde tarikatın

⁵⁰ Mesnevî, c.III.,420 vd.

⁵¹ Cuma, 11.

⁵² Bkz., et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, c.XXVIII., s.103; İbn-i Kesîr, Tefsîru İbnu Kesîr, Beyrut, 1401, c.IV., s.368; Kurtubî, el-Câmiu'l-Ahkâmu'l-Kur'ân, c. XXVIII., s.109; Beydâvî, Tefsîru'l-Beydâvî, c.V., 339; Şevkânî, Muhammed bin Ali bin Muhammed, Fethu'l-Kadîr, c.V., s.227; en-Nesefî, Tefsîru'n-Nesefî, Basım yeri ve Tarihi yok, c.IV., s.246; Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, c. VII., s.4992.

⁵³ Kuşeyrî, Abdulkerim b. Havâzin, Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi, (haz., Süleyman Uludağ), İstanbul 1981, s. 592; Sühreverdî, Ömer b. Muhammed, *Avârifü'l-Maârif*, ter.: Hasan Kâmil Yılmaz- irfan Gündüz, İstanbul 1990, s. 127.

kurallarını öğretecek bir üstada sahip olmayanın durumu da böyledir. Bu durumda olan mürit, heva ve hevesine tapar, başka bir kurtuluş yolu bulamaz.⁵⁴ sözleri ile, kılavuzsuz, rehbersiz, mürşitsiz, tasavvufi tecrübenin çıkmazlarını bizlere haber vermektedir.

Mevlâna'ın dediği gibi, tasavvufî eğitimde büyük bir saygınlığa ve otoriteye sahip olan şeyh, müritlerinin bütün özelliklerini ve kabiliyetlerini göz önünde bulundurup, herkese ayrı ayrı yol göstererek, müridin mizacında ve karakterindeki sertliği yavaş yavaş izale etmeye çalışmaktadır.

Kaynakça / References

Abdülbaki, Muhammed Fuâd (1987). el-Mu'cemu'l-Müfehres li-Elfâzi'l Kur'âni'l-Kerîm, Kahire.

Âlûsî, Şihâbüddîn es- Seyyid Mahmud (1405/ 1985). Ruhu'l-Meânî fî Tefsîri'l Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî, I-XXX., Beyrut.

Beğavî, Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrai Ebû Muhammed (1407/1987). Me'âlimü't-Tenzîl I-IV., Beyrut.

Beydâvî, İmam Ebu'l - Hayr Kadı Nasîrüddin Ebu Said Abdullah bin Ömer bin Muhammed eş - Şirazî (1410/1997). Envaru't-Tenzil Ve Esraru't-Tevil, I-V., Beyrut.

Buhârî, İsmâil b. İbrâhim (t.y.). Sahîhu'l-Buhârî, İstanbul.

Bursevî, İsmail Hakkı (1995). Rûhu'l-Beyân, I-X, ter.: Heyet, Damla Yay. İstanbul.

Cebecioğlu (2002). Ethem, Hacı Bayram-ı Veli ve Tasavvuf Anlayışı, Ankara.

Cevherî, İsmâil b. Hammâd (1373/ 1956). es-Sihâh I-VI., Kahire.

Cürcânî, eş-Şerîf Ali b. Muhammed (t.y.). et-Ta'rifât.

Ebu's-Su'ûd, Muhammed b. Muhammed el-Ammâdî (t.y.). İrşâdu'l-Akli's-Selîm I-IX., Beyrut.

Eşrefoğlu Rûmî, (1976). Müzekkinnüfûs, İstanbul.

Foulguie (1995). Varoluşunun Varoluşu, çev.: Yakup Şaban, Toplumsal Dönüşüm Yay. İstanbul.

---

⁵⁴ Kuşeyrî, a.g.e., aynı yer; Sühreverdî, a.g.e. Aynı yer.

Gazalî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed (1358/ 1939). İhyâu ‘Ulûmi’-d-Dîn, I-IV, Mısır.

Gündüz, İrfan (1984). Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebeti, Seha Neşriyat, İstanbul.

Gürsoy, Kenan (1998). Ekzistans ve Felsefe Üzerine Görüşler, Akçağ Yay., Ankara.

Hafni, Abdulmun’im (1980). Mu’cemu Mustalihâti’s-Sûfiyye, Beyrut.

Albayrak, Halis (1993). Kur’ân’da Gayb İnsan İlişkisi, Şule Yayınları, İstanbul.

İbn Manzûr, Muhammed İbn Mukarram (1410/1990). Lisânu'l-'Arab, Beyrût.

Kaşânî, Abdurrazza (1981). Istilâhâtu’s-Sûfiyye, Kahire.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el- Ensârî (1372). el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân I-XX, Beyrut.

Kuşeyri, Abdulkerim b. Havâzin (1981). Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi, (haz., Süleyman Uludağ). İstanbul.

Mevlânâ Celâleddîn Muhammed b. Muhammed b. El-Hüseyin el-Belhî er-Rûmî (2000). Mesnevî-i Şerif, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzûm Nahifî tercümesi I-VI, haz. Amil Çelebioğlu, MEB Yay., İstanbul.

Mevlâna (2000). Divân-ı Kebîr, I-VII, haz.: Abdalbâki Göpınarlı, KBY., Ankara.

Mevlâna (1991). Rubâiler I-II, çev.: Şefik Can, KB Yay. Ankara.

Münâvî, Muhammed Abdurraûf (1410). et-Tevkîf ala Mühimmâti’t Te’ârîf, thk.: Dr. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Beyrut.

Müslim, Ebu’l-Hüseyin el-Kuşeyrî (1983). Sahîhu’l-Müslim, thk.: Muhammed Fuâd Abdalbâkî, I-IV, Beyrut.

Necmeddin-i Daye (1312/1894). Mirşadü'l-İbâd (Nşr. Hüseyin Hüseyini en-Ni’metullahi). byy.

Nesefî (t.y.) Tefsiru’n-Nesefî.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır (1942). Hak Dini Kur’ân Dili.

Öngören, Reşat (2010). “Şeyh”, DİA., İstanbul, c. XXXIX, ss. 50-51.

Pakalın, M. Zeki (1993). Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü, İstanbul.

Reza Arasteh (t.y.). Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş.

Serrâc, Ebû Nasr et-Tûsî (1380/1960). el-Lüma’, thk. Abdulhalim Mahmud Taha Abdalbâkî Surur . Mısır/Kahire.

Sezâi Küçük (2001). “XIX. Yüzyılda Mevlevilik ve Mevleviler” Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. Basılmamış Doktora Tezi.

Sühreverdî, Ömer b. Muhammed (1990). Avârifü'l-Maârif, Ter.: Hasan Kâmil Yılmaz- irfan Gündüz, İstanbul.

Şahinler, Necmeddîn (t.y.). Hz. Mûsâ ile Yürümek.

Şevkânî, Muhammed bin Ali bin Muhammed (t.y.). Fethu'l-Kadîr.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed, b. Cerir (1412/1992). Camiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'ân I-XXX, Beyrut.

Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Ali (1862). Keşşaf li Istilâhâti'l-Funûn, I-II, tash., Muhammed Vecih-Abdulah-Gulam Kadir, Kalküta.